

Ο θάνατος του Γεωργίου Παπανδρέου

Η πάνδημη κηδεία του αποτέλεσε την πρώτη ευθεία αμφισβήτηση της χούντας και του δημοψηφίσματός της

Του **ΓΙΑΝΝΗ Π. ΤΖΑΝΝΕΤΑΚΟΥ***

«**Ολα πήγαιναν** θαυμάσια έως τις 2.05 π.μ., οπότε εναφανίσθη εγκεφαλικό επεισόδιο. Εν συνεχεία και εις διάστημα 10'-15' όλα τελείωσαν». Με αυτή τη λιτή δήλωση ο προσωπικός γιατρός του Δ. Μπάκαλος ανακοινώνει

την 1η Νοεμβρίου 1968 στις 3 π.μ τον θάνατο του Γεωργίου Α. Παπανδρέου. Μία από τις πολιτικά κυρίαρχες προσωπικότητες του αιώνα απέρχεται... Πρωθυπουργός οκτώ μήνες πριν και τρεις μήνες μετά την απελευθέρωση. Ενάμιση μήνα το 1963 και 16 το 1964-65. Έχει εισαχθεί στον

«Ευαγγελισμό» στις 25 Οκτωβρίου με γαστρορραγία. Στις 30 αποφασίζουν οι διευθυντές της Β' και της Γ' Χειρουργικής Κλινικής, παριστάμενου και του Γ. Μαύρου. Υποβάλλεται σε χειρουργία. Αντέχει μία εβδομάδα.

49
χρόνια
πριν

Την ώρα του θανάτου του παρευρίσκονται ο γιατρός Α. Κοκκέβης, τ. υπουργός, ο Αντ. Σταυρόπουλος, αγαπητός εξάδελφός του, ο οποίος φέρει και το «κανονικό» επώνυμο της οικογένειας, καθώς και η πιστή οικονόμος του Χρυσούλα.

Καταφθάνουν δε οι στενοί συνεργάτες του Μανουσάκης, Μοθωνιός, Κακριμάνης, Καρατάσης κ.ά.

Από την ευρεία πολιτική γενιά του έχουν ήδη αποδημήσει ο Γιάννης Πασαλίδης (15 Μαρτίου '68) και ο Ηλίας Τσιριμώκος (13 Ιουλίου '68). Ίσως έχει σημειολογικό ενδιαφέρον ότι δύο

εβδομάδες μετά την κηδεία του καταδικάζονται τόσο το ιδρυτικό μέλος όσο και ο τελευταίος πρόεδρος της Οργανώσεως Νέων Ενώσεως Κέντρου (ΟΝΕΚ) Αλέξανδρος Παναγιώτης και Ελευθέριος Βερυβράκης. Εις θάνατον και εις ισόβια δεσμά αντιστοίχως. Έχουν αποπειραθεί τυραννοκτονία.

Το τελευταίο μήνυμα διοχετεύεται στο BBC

Ο Γ. Παπανδρέου, όπως άλλωστε όλοι οι πολιτικοί, συλλαμβάνεται τη νύχτα των συνταγματαρχών. Κρατείται στο Γουδί, όπου το στρατόπεδο τ/θ του Παττακού. Προφανώς σύμφωνα με τα μέτρα της εποχής, θεωρείται και είναι, προβεβηκυίας ηλικίας και η υγεία του έχει κλονιστεί από τους δύο Ανένδοτους Αγώνες ως «Γέρος της Δημοκρατίας». Τίθεται από τις 14 Μαΐου «εις κατ' οίκον περιορισμόν», ο οποίος χαλαρώνει από τις 7 Οκτωβρίου μεν, οπότε δεχόταν επισκέψεις, αλλά στον περίγυρο και στον κήπο της έπαυλης «Γαλήνη» περιπολούν οπλισμένοι χωροφύλακες.

Η φρούρηση, όμως, δεν παρεμποδίζει τον επιτηρούμενο και τους προαναφερθέντες συνεργάτες του συν τον πρώην υπουργό Ν. Μπακόπουλο να προβούν σε όλες τις προπαρασκευαστικές και παραπλανητικές ενέργειες, ώστε μία

εβδομάδα πριν από τη συμπλήρωση έτους από το πραξικόπημα – και συγκεκριμένα την Κυριακή των Βαΐων – να μαγνητοφωνηθεί από τον ίδιο και να διοχετευθεί από τον Ν. Αλεξίου στο BBC ένα δυναμικό μήνυμά του προς τον λαό, αλλά και τους λαούς και τους ηγέτες του κόσμου. Περιγράφει σε αυτό μ' ενάργεια την περιπέτεια της χώρας. Ανατρέπει ένα προς ένα τα «εμπειρήματα» της χούντας. Καταγγέλλει την απάτη του επικείμενου δημοψηφίσματος. Επισημαίνει δε τον κίνδυνο η δικτατορία να αποβεί μολυσματική και για άλλες χώρες. Το μήνυμά είναι η τελευταία επικοινωνία του βιαίας παροπλισμένου ηγέτη με τον λαό, στον οποίο αναφερόταν άλλοτε επιτυχώς και ειλικρινώς, άλλοτε δε ανεπιτυχώς και ανελικρινώς. Αλλωστε, ο πολιτικός βίος του έχει υπερβεί τον μισό αιώνα.

Οι λαϊκές εκδηλώσεις οδύνης στην κηδεία του Γ. Παπανδρέου αποτέλεσαν την πρώτη μαζική αντιστασιακή πράξη.

Η Ένωση Κέντρου, ο Ανδρέας και το ΠΑΚ

Πάντως, η προσωπική και πολιτική συμβίωσή του με τον πρωτότοκο Ανδρέα σκίασε τα τελευταία χρόνια του. Ο γιος του είχε δύο πολιτάρακες υπουργίες. Οι προσπάθειές του δε να υπερκεράσει τον πατέρα του στο κόμμα, μολονότι αυτός παραμένει ενεργός, ήταν εμφανείς και ψυχοφθόρες. Χειρίζεται επιπολαίως τη συνδικαλιστική οργάνωση αξιωματικών ΑΣΠΠΑ, γεγονός το οποίο λειτουργεί ως αφορμή να εκοπιστεί η δομική κρίση με το Στέμμα τον Ιούλιο '65. Να παραιτηθεί ο πατέρας-πρωθυπουργός. Να περιέλθει η χώρα σε δίνη με απρόβλεπτες συνέπειες. Επιπλέον, αντιδρά λυσσαλέα στην προσπάθεια του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος μαζί με τους Π. Κανελλόπουλο, τον άνακτα κι εκδότης εφημερίδων, δρομολογούν πρωτοβουλίες να εκτονωθεί η κατάσταση με τον σχηματισμό κυβερνήσεως Παρασκευαστούλου (22 Δεκεμβρίου '66), την ψήφιση της απλής αναλογικής, τον ορισμό ταχέως λυτρωτικών εκλογών κ.λπ.

Την ημέρα της απελευθέρωσης της Αθήνας, 18 Οκτωβρίου 1944, ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου υψώνει τη σημαία στον Ιερό Βράχο.

και χρήματα, ενώ στην εγγονή Σοφία το λεγόμενο Καστρι.

Το νέο «Σύνταγμα»

Εν τω μεταξύ, έχει βέβαια ήδη ολοκληρωθεί η κομωδία του νέου «Συντάγματος». Είναι ενδεικτικό, πάντως, ότι κορυφαίο δικαστικό, καθηγητές και εν γένει νομικοί, φέρονται εν συμπονοία να συντάσσουν ένα σχέδιο, το οποίο δημοσιοποιείται στις 11 Ιουλίου 1968. Δίδεται δε σε δημόσιο διάλογο! Ο αγοραστής π.χ. εφημερίδας μπορεί να αποκόψει απ' αυτήν ένα τερνάσιο κουπόνι στο οποίο ν' αναγράφει την άποψή του επί άρθρων και να το αποστέλλει ατελώς στην Επιτροπή προς... επεξεργασία. Το Διαδίκτυο δεν έχει εφευρεθεί εισέτι... Το τελικό κείμενο δημοσιεύεται στις 16 Σεπτεμβρίου και στις 29 διενεργείται το «δημοψήφισμα» από την ανατολή της Κυριακής έως την ανατολή της Δευτέρας, εξαιτίας της απειρίας δημοδιδασκάλων, τελωνειακών, εφοριακών, αρχαιοφυλάκων και λοιπών δημοσίων υπαλλήλων ακραίων εθνικοφρόνων, οι οποίοι διορίζονται... δικαστικοί αντιπρόσωποι, αφού οι δικηγόροι θεωρούνται αναρχικά στοιχεία. Το επικυρωτικό «Ναι»... δεν κατορθώνει να υπερβεί το 94% και περιορίζεται στο 93,9%, ενώ το απορριπτικό «Όχι»... δεν επιτυγχάνει να προσεγγίσει ούτε το 6%, περιοριζόμενο στο περιφερειακό 5,68%. Βεβαίως, ο στρατιωτικός νόμος διατηρείται εν ισχύ, διότι η χώρα επιθυμεί να παραμείνει εις τον γύψον άχρι νεωτέρας.

Εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες συνοδεύουν τη σορό

Ευλόγως οι εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες, οι οποίοι συνοδεύουν από τη Μητρόπολη στο Α' Νεκροταφείο τον Γ. Παπανδρέου, βοούν «Πού είναι το όχι μας;». Εκτός φυσικά από τα συνθήματα «Σήκω Γέρο να μας δεις», «Παπανδρέου - Δημοκρατία - 114» κ.λπ. Έχουν προηγηθεί οι διαδικασίες: η σορός μεταφέρεται το απόγευμα της ημέρας του θανάτου στο παρεκκλήσιο του Αγ. Ελευθερίου. Λίγες εκατοντάδες νέοι συνθηματολόγοι. Μερικοί συλλαμβάνονται. Αμέτρητες χιλιάδες πολίτες αποχαιρετίζουν τον «Γέρο τους», αγκαλιάζοντας και φιλώντας το φέρετρό του. Ο υφυπουργός Προεδρίας Κ. Βοβολίνης, συμφωνούσης και της χήρας(;) Κυβέλης, προτείνει κηδεία δημοσία δαπάνη με τιμές πρωθυπουργού εν ενεργεία. Η πρόταση απορρίπτεται από συγγενείς και συνεργάτες, οι οποίοι με αυτοσχέδιο έρανο μεταξύ τους καλύπτουν τα της όλης διαδικασίας. Η Αστυνομία απαγορεύει εκδηλώσεις. Απειλεί με συλλήψεις. Δεν δίδεται άδεια στον Ανδρέα να παραστεί. Αντ' αυτού η σύζυγός του και ο πρωτότοκος Γιώργος, 16 ετών, αποθεώνονται όταν εμφανίζονται.

Επάνω, ο Ελ. Βενιζέλος τον ορίζει νομάρχη Λέσβου και Χίου το 1916. **Κάτω**, ως πρωθυπουργός το 1964, παρακολουθεί μαθητική παρέλαση. Ο Γ. Παπανδρέου από νωρίς συνέδεσε το όνομά του με την ιδέα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, την οποία και προώθησε το 1964-65.

Ύμνοι στη Δημοκρατία

Η νεκρώσιμος ακολουθία αρχίζει στις 11.30 π.μ. της 3ης Νοεμβρίου ημέρα Κυριακή. Χοροστατεί κατά το τυπικό –θα μπορούσε να επικαλεστεί ασθένεια– ο διορισμένος προκαθήμενος Ιερώνυμος Κοτσώνης. Επικηδέιους εκφωνούν ο Νικ. Μπακόπουλος, κοινοβουλευτικό δεξί χέρι του με πολιτική καταγωγή από τον Αλ. Παπαναστασίου και ο Παν. Κανελλόπουλος, παρακαλώ, φίλος και συνεργάτης κατά το παρελθόν και το παρόν, αλλά εν τω μεταξύ αδιάλλακτος αντίπαλος. Αμφότεροι υμνούν τη Δημοκρατία.

Η πομπή αποτελείται από δυσχερώς κινούμενη συμπαγή μάζα πολιτών. Όλες οι κήθετοι και παράλληλοι οδοί, οι πλατείες, οι εξώστες, τα δώματα υπερπλήρη. Τα προσναφερόμενα συνθήματα δονούν επί ώρες την κεντρική Αθήνα. Οι ένστολοι αστυνομικοί εμβρόντητοι καθίστανται βωβοί θεατές. Οι τα πολιτικά φέροντες της Ασφάλειας «ξεμοναχιάζουν» επιλεκτικώς 41 πολίτες, νέους κατά προτίμηση. Με προκατασκευασμένες κατηγορίες-καρμπόν τους συλλαμβάνουν.

Τους προσάγουν στους συνεργάσιμους εισαγγελείς, οι οποίοι τους ασκούν δίωξη με τις συνθήσεις κατηγορίες της αντίστασης και της περιβύρσις Αρχής κ.λπ. Το δε από τη φύση του προθυμότητα Εκτακτο Στρατοδικείου τους καταδικάζει με συνοπτικές διαδικασίες σε φυλάκιση από 1-5 χρόνια!

Η κηδεία λειτουργεί ως η πρώτη λαϊκή εκδήλωση τόσο προς αποδοκιμασία του καθεστώτος όσο και προς απόρριψη –όχι απλώς αμφισβήτηση– του «δημοψηφισματικού»

αποτελέσματος. Οι πλέον έμφρονες από τους πραξικοπηματίες αντιλαμβάνονται ότι ενάμιση έτος δεν επαρκεί ώστε να εκριζωθεί το «παλιό». Αυτό επιβεβαιώνεται και από την ευρύτατη συμμετοχή στην κηδεία του Γ. Σεφέρη (22 Σεπτεμβρίου 1971), όσο και από το αντιστοίχως δυναμικό της μνημόσυνο του Γ. Παπανδρέου (4 Νοεμβρίου 1973), το οποίο ακολουθείται σε απόσταση αναπνοής από την εξέγερση του Πολυτεχνείου, 11 μέρες μετά. Έχουν μεσολαβήσει τον Φεβρουάριο και

τον Μάρτιο οι τρεις καταλήψεις της Νομικής με διαδηλώσεις.

Ανεξαρτήτως της όποιας αποτίμησης της συνολικής παρουσίας του Γ. Παπανδρέου και όσο κι αν πχει μακάβριο, η κηδεία και το μετά πενταετία μνημόσυνο του εγγράφονται στις σημαντικές μεταθανάτιες προσφορές του προς πρόσοψη των δημοκρατικών θεσμών και προς αφύπνιση των πολιτών.

* Ο κ. Γιάννης Π. Τζαννετάκος είναι δημοσιογράφος.